

Minister van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA DEN HAAG

SECRETARIAAT KIESRAAD

Datum
22 juli 2011

Ons kenmerk

Onderwerp

Advies naar aanleiding van verkiezingen 2011

Uw kenmerk

Blad
1 van 13

Aantal bijlagen
0

Bezoekadres
Herengracht 21
2511 EG Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres
www.kiesraad.nl

Emailadres
kiesraad@kiesraad.nl

1. Inleiding

Ook 2011 is (weer) een druk verkiezingsjaar, er vonden drie verkiezingen plaats: op 2 maart de verkiezingen voor de eilandraden in Caribisch Nederland en voor de provinciale staten en op 23 mei de verkiezing voor de Eerste Kamer. In november staat zeer waarschijnlijk nog een gemeentelijke herindelingsverkiezing op stapel. De bij de verkiezingen opgedane ervaringen geven de Kiesraad aanleiding om zich, zoals te doen gebruikelijk, in de vorm van een spontaan advies tot u te wenden, en daarbij voorstellen te doen voor verbeteringen in het verkiezingsproces. De Kiesraad stelt het op prijs wanneer zijn bevindingen worden betrokken bij uw evaluatierapport dat in het najaar naar de Tweede Kamer wordt gezonden.

De afgelopen jaren kenmerkten zich niet alleen door een veelheid aan verkiezingen, maar ook door een veelheid van veranderingen in het verkiezingsproces. Een kleine en willekeurige greep: Nederland is teruggegaan naar het stemmen met het rode potlood, na positieve ervaringen bij een *kleinschalig experiment is het principe van het stemmen in een willekeurig stembureau* inmiddels in de wet opgenomen en na de opheffing van het land de Nederlandse Antillen zijn de eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba als openbaar lichaam onderdeel geworden van Nederland; qua bestuurlijke organisatie en bevoegdhedenstructuur grotendeels vergelijkbaar met gemeenten. *In algemene zin zien we dat er - mede dankzij de nodige inspanningen van alle betrokkenen in het verkiezingsproces - enige gewenning is opgetreden, ook met het stemmen met potlood en papier. De indruk bestaat dat de laatste verkiezingen minder incidenten laten zien.*

Wél vindt de Raad het van belang dat vóór de eerstvolgende reguliere verkiezingen in 2014, een nieuw stembiljet wordt ontwikkeld dat elektronisch tellen mogelijk maakt. Niet alleen kan een nieuw papieren stembiljet ertoe leiden

Datum
22 juli 2011

Ops kenmerk

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
2 van 13

dat het telproces makkelijker wordt, ook kan het dan voor blinden, slechtzienden en analfabeten eenvoudiger worden om te stemmen.

Toch is er ook nu nog ruimte voor verdere verbetering. De onderwerpen zijn ingegeven door ervaringen van (het secretariaat van) de Kiesraad en Informatie uit het veld. Bij de totstandkoming van dit advies heeft de Kiesraad de gezaghebbers van Bonaire, Sint Eustatius en Saba om informatie gevraagd en heeft er een bijeenkomst plaatsgevonden met vertegenwoordigers van de hoofdstembureaus. De Kiesraad heeft verder de vragen en opmerkingen die zijn binnengekomen op het Informatiepunt Verkiezingen bij deze evaluatie betrokken. Bij de punten die de Raad signaleert doet hij, waar mogelijk en nodig, een aanbeveling of een voorstel tot verbetering. Er is voor gekozen om een aantal meer gedetailleerde opmerkingen die niet rechtstreeks betrekking hebben op de meest recente verkiezingen, op te nemen in een bijlage bij dit advies.

2. Eilandraadsverkiezingen

De eilandraad is een orgaan van gekozen volksvertegenwoordigers binnen de eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba. De eilandraad controleert het Bestuurscollege dat bestaat uit een gezaghebber en meerdere eilandgedeputeerden. De eilandraad is vergelijkbaar met de gemeenteraad en wordt ook, net als die raad voor vier jaar, rechtstreeks gekozen. Dit jaar was het de eerste keer dat de Nederlandse kieswetgeving op deze verkiezingen van toepassing was. Dit betekent dat er geen plaats meer was voor tal van cultureel-historische eigenheden zoals het gebruik van kleuren op het stembiljet, het stemmen op vrijdag, de rangschikking van kandidaten in volgorde van het aantal behaalde stemmen en de sluiting van de stemming om 19.00 uur.

De Kiesraad heeft op 15 april jl. de gezaghebbers van Bonaire, Sint Eustatius en Saba benaderd met het verzoek om de Raad op de hoogte te stellen van hun ervaringen met de verkiezingen. Daarbij is in het bijzonder aandacht gevraagd voor de vraag of de onverkorte toepassing van de Kieswet – en daarmee het verdwijnen van enkele cultureel-historische eigenheden – tot problemen heeft geleid. De reacties van de gezaghebbers zijn overwegend positief van aard. De verkiezingen hebben zich over het geheel genomen zonder incidenten voltrokken.

Opgemerkt wordt dat men graag zou zien dat het sluitingstijdstip van stembureaus weer zou worden bepaald op het voorheen gebruikelijke 19.00 uur. Stembureauleden vinden de verlengde openingstijd zeer belastend en dit leidt tot een late vaststelling van de verkiezingsuitslag. Ook wordt er voor gepleit om de dag van stemming wederom te bepalen op vrijdag. Beide punten worden nadrukkelijk geplaatst in het kader van behoud van de traditioneel hoge participatiegraad van de bevolking in relatie tot verkiezingen.

Datum
22 juli 2011

Ons kenmerk

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
3 van 13

In reactie hierop merkt de Kiesraad op niet te voelen voor verschuiving van de verkiezingsdag naar vrijdag. Dat overal in Nederland op dezelfde dag wordt gestemd, acht de Raad van groot belang. Dat geldt in het bijzonder bij landelijke verkiezingen, met het oog op de vaststelling van de uitslag. In theorie is het mogelijk om de eilandraadsverkiezingen op een andere dag dan de woensdag te laten plaatsvinden, maar dit komt de Kiesraad onwenselijk voor, omdat dit tot verwarring kan leiden en de kwaliteit van verkiezingen zeer gebaat is bij het standaard kunnen afwickelen van bepaalde procedures en routines. De Raad verwacht dat er op dit punt op de eilanden snel sprake zal zijn van gewenning.

Anders oordeelt de Raad over de bepleitte verkorting van de openingstijd van de stembureaus. De Raad wijst er in dit verband op dat in ons land in 2001 (Wet van 20-12-2001, Stb. 705) is gekozen voor verlenging van de openingstijd tot 21.00 uur om daarmee kiezers extra te faciliteren. Er bleek onder kiezers een duidelijke behoefte te bestaan aan ruimere mogelijkheden tot het uitbrengen van de stem. Dit is anders op de eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Van een behoefte als in ons land is daar nooit gebleken. In de praktijk leidde dit ertoe dat de stembureaus tussen 19.00 en 21.00 uur nagenoeg niets meer te doen hadden. Het belangrijkste gevolg van de langere openingstijd was dan ook vooral een vertraging in de bekendmaking van de uitslag. De Kiesraad geeft u in overweging te bezien of niet alsnog kan worden gekozen voor een vroeger sluitingstijdstip van de stembureaus op de drie eilanden.

Wat betreft het stemmen bij volmacht memoreert de Raad dat vooraf in Caribisch Nederland de nodige zorgen waren geuit over de wederinvoering hiervan, vanwege grote problemen in het verleden. Problemen, die aanleiding hadden gegeven deze vorm van stemuitbrenging in de Nederlandse Antillen juist af te schaffen. De Kiesraad heeft de indruk dat zich wat dit aangaat bij de eilandraadsverkiezingen nagenoeg geen problemen hebben voorgedaan. Het percentage volmachtstemmen ligt op de eilanden ook niet hoger dan bij raads- en statenverkiezingen in ons land gebruikelijk is (rond de 10%).

De ontvangen reacties onderstrepen het grote belang van een goede voorlichting en instructie richting kiezers, politieke partijen en stembureauleden. De Kiesraad dringt er dan ook bij u op aan om hierin bij volgende verkiezingen opnieuw te investeren. Twee punten brengt de Raad hierbij in het bijzonder onder uw ogen. De gezaghebber van Saba heeft laten weten dat er op dat eiland relatief veel stemmen ongeldig moesten worden verklaard als gevolg van het door sommige kiezers niet of althans niet goed begrijpen van de op het stembiljet enkel in het Nederlands gestelde instructie over het uitbrengen van de stem. Hij wijst erop dat het Engels op Saba en Sint Eustatius een officiële taal is naast het Nederlands en pleit er voor de bedoelde instructie in de toekomst ook in het Engels op te

Datum
22 juli 2011

Ons kenmerk

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
4 van 13

nemen op het stembiljet, zoals deze op Bonaire ook in Paplamento is opgenomen naast het Nederlands.

De gezaghebber van Bonaire laat weten dat ca. 1/9 deel van het electoraat op dat eiland Spaanstalig is. Hij zou graag zien dat, wanneer aan de eerstvolgende eilandraadsverkiezingen in 2015 wederom – onder voorwaarden – kan worden deelgenomen door niet-Nederlandse Ingezetenen, er ook voorlichtingsmateriaal in de Spaanse taal wordt vervaardigd. Voorlichting over de uitoefening van het kiesrecht in het Paplamento zal deze bevolkingsgroep niet in alle gevallen even goed bereiken.

De Kiesraad ondersteunt beide punten en vraagt uw aandacht hiervoor.

Tot slot wijst de Raad nog op het volgende. De kans dat niet-Nederlanders bij de eerstvolgende eilandraadsverkiezingen (in 2015) wederom hun stem kunnen uitbrengen, is vrij groot. De eilandraadsverkiezingen van 2011 lieten een opvallend onderscheid zien tussen het actief en het passief kiesrecht. De uitspraak van het Gemeenschappelijk Hof in de zaak Santa-Rodriguez bracht niet-Nederlanders wel het recht om te stemmen, maar niet ook het recht om gekozen te worden.¹ Het Gemeenschappelijk Hof oordeelde dat artikel Ya14 van de Kieswet (regelende het actief kiesrecht) buiten toepassing moest worden gelaten, maar de uitspraak strekte zich niet tevens ook uit over artikel 11 van de *Wet openbare lichamen Bonaire Sint Eustatius en Saba*. Naar het oordeel van de Kiesraad is hiermee een ongelukkig en niet te rechtvaardigen onderscheid tot stand gebracht tussen het actief en het passief kiesrecht. Het actief en passief kiesrecht staan in relatie tot alle overige verkiezingen in ons land op één lijn en de Raad verzoekt u dan ook te regelen dat niet-Nederlanders in 2015 ook kandidaat kunnen staan voor en kunnen worden toegelaten als lid van de eilandraden van Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Uit een oogpunt van rechtsgelijkheid en rechtszekerheid geeft de Raad de voorkeur aan een wetswijziging, geïnitieerd door het kabinet, boven een eventueel via een nieuwe gerechtelijke procedure af te dwingen verlening van het passief kiesrecht voor niet-Nederlandse Ingezetenen van de eilanden. De Raad hecht hierbij doorslaggevende betekenis aan het feit dat verlening van het actief kiesrecht aan eilandraadsleden voor de Eerste Kamer in 2015 naar het zich laat aanzien nog niet zal zijn gerealiseerd.

3. Provinciale staten

Op 2 maart vonden de verkiezingen voor de provinciale staten plaats. Op grond van de verworven informatie vraagt de Kiesraad uw aandacht voor het volgende.

---

¹ Uitspraak van het Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba van 10 januari 2011, bijlage bij Kamerstukken II 2010-2011, 32500 IV, nr. 25.

Datum
22 juli 2011

Ons kenmerk

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
5 van 13

Kiesrecht voor Nederlanders in het buitenland

Vanwege de eis dat een kiezer woonachtig moet zijn in de provincie waarvoor de verkiezing plaatsvindt, hebben Nederlanders in het buitenland geen stemrecht voor de verkiezingen van de provinciale staten. Het gevolg hiervan is, dat deze groep ook geen invloed kan uitoefenen op de samenstelling van de Eerste Kamer. Bij het Informatiepunt Verkiezingen zijn hierover betrekkelijk veel vragen gesteld en ook kwam het in de media geregeld naar voren. Vanwege zijn rol als adviesorgaan in uitvoeringstechnische aangelegenheden is het niet aan de Kiesraad om hier een inhoudelijk standpunt over in te nemen, maar hij wil het wel onder uw aandacht brengen.

Vermelding woonplaats op kandidatenlijst

In het Kiesbesluit is bepaald dat een kandidaat op de kandidatenlijst wordt vermeld met (onder meer) zijn woonplaats. Dit leidt in de uitvoeringspraktijk tot onduidelijkheid: Omwille van de herkenbaarheid voor de kiezers zien kandidaten graag dat zij worden vermeld met als woonplaats het dorp of de woonkern waar zij wonen. Ook omdat er (tot voor kort) geen officiële lijst met woonplaatsnamen bestond, was niet helder wat als woonplaats op de kandidatenlijst moest worden vermeld; het dorp of de woonkern, of de gemeente waar dit onder valt. In het kader van de introductie van de BAG (Basisregistratie Adressen en Gebouwen) zijn alle gemeenten verplicht zorg te dragen voor een correct woonplaatsbesluit. Dit heeft inmiddels geresulteerd in een lijst met de actuele en formeel vastgestelde woonplaatsen. Ook de grenzen van de woonplaatsen liggen in de BAG nu expliciet vast. De Kiesraad adviseert u om voortaan als woonplaats op de kandidatenlijst de BAG-woonplaats te hanteren. Omwille van de herkenbaarheid van de kandidaat kan de naam van het dorp of woonkern waar een kandidaat woont er desgewenst tussen haakjes bij worden geplaatst.

Vakantie en dag van stemming

De dag van stemming viel een week na de periode die als adviesperiode was aangemerkt voor de voorjaarsvakantie. Veel scholen in onder meer Den Haag en Rotterdam hadden er echter voor gekozen om de week ná deze adviesperiode, en daarmee de week van de verkiezingen, vrij te hebben.

Dit heeft hier en der geleid tot organisatorische knelpunten. Zo was het lastiger om deze week scholen open te stellen als stembureaus, omdat vanwege de vakantie onvoldoende mensen beschikbaar waren om de lokalen over te dragen. Ook leidde het samenvallen van de verkiezingsdag met de voorjaarsvakantie tot klachten van kiezers, die niet zelf konden stemmen omdat zij op vakantie waren. Deze groep kiezers kon vanzelfsprekend wel gebruik maken van de mogelijkheid om bij voimacht te stemmen. Het gaat de Kiesraad te ver om voor te stellen om in verkiezingsjaren data voor (bepaalde) schoolvakanties dwingend vast te leggen. Wel vraagt de Kiesraad aandacht voor dit punt en dringt hij erop aan om in een

Datum
22 juli 2011

One kenmerk

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
6 van 13

voorkomend geval tijdig adequate maatregelen te treffen. Over de openstelling van de scholen kunnen afspraken worden gemaakt. Bij het stemmen bij volmacht is het, om tot een weloverwogen keus te komen, des te meer belangrijk dat de kiezer tijdig beschikt over de kandidatenlijsten. In artikel J 1 van het Kiesbesluit is bepaald dat deze lijsten uiterlijk op de vierde dag vóór de stemming aan het adres van de kiezers worden bezorgd. Gelet op het samenvallen met de vakantie is de vraag naar voren gekomen of deze termijn niet te krap is. Vanwege de mogelijkheid tot het instellen van beroep tegen de kandidatenlijsten kan het moment van bezorging echter niet vervroegd worden. Voor veel kiezers werkt de bezorging van de kandidatenlijsten zo kort voor de verkiezingen bovendien als 'reminder'. De kandidatenlijsten kunnen mogelijk iets eerder op de website van de gemeenten worden geplaatst. Daarbij kan dan ook uitdrukkelijk worden gewezen op de mogelijkheid van volmachtverlening. De kandidatenlijst kan op die manier ook van afstand, en dus ook vanaf een vakantiebestemming, worden geraadpleegd. De Kiesraad adviseert u om deze werkwijze expliciet onder de aandacht van de gemeenten te brengen.

Aanpassing tekst stempas

Bij het Informatiepunt Verkiezingen en bij stembureaus is dit jaar vaak aan de orde gesteld dat het voor kiezers die een volmachtstem wilden uitbrengen onvoldoende duidelijk was dat zij dit uitsluitend tegelijkertijd met hun eigen stem konden doen. Kiezers meldden zich bijvoorbeeld bij het stembureau zonder dat zij het identiteitsbewijs bij zich hadden van degene voor wie zij een volmachtstem uit wilden brengen. Zij brachten dan wel vast hun eigen stem uit, en kwamen later terug om alsnog de volmachtstem uit te brengen. Dat is niet toegestaan waardoor de volmachtstem verloren ging.

De tekst op de stempas luidt nu: 'Een gemachtigde kan alleen namens u stemmen als hij of zij ook stemt'. De Kiesraad adviseert u om de tekst op de stempas aan te passen en hierop duidelijk aan te geven dat de volmachtstem uitsluitend tegelijkertijd (op hetzelfde moment) mag worden uitgebracht met de eigen stem.

Ook verzoekt de Kiesraad u om de tekst over het identiteitsdocument op de stempas aan te passen. Bij verkiezingen van de leden van provinciale staten kan de kiezer zich, zoals bij andere verkiezingen, identificeren met een document als bedoeld in artikel 1 van de Wet op de identificatieplicht. Op de stempas wordt gesteld dat men zich dient te identificeren met een Nederlands paspoort, identiteitskaart, of rijbewijs. Hoewel voor het deelnemen aan de provinciale statenverkiezingen het Nederlanderschap vereist is, kunnen Nederlandse kiezers met een dubbele nationaliteit zich tevens identificeren met een Europees paspoort als bedoeld in voormeld artikel. De tekst op de stempas leidt echter tot onduidelijkheid bij kiezers en bij gemeenten, te meer nu deze toevoeging eerder wel op de stempas stond: men gaat er dan geregeld (ten onrechte) vanuit dat de kiezer zich slechts met een Nederlands document mag identificeren.

Datum
22 juli 2011

Ons kenmerk

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
7 van 13

Campagnevoeren/flyeren tijdens verkiezingsdag

Vanuit pers en publiek was er op verkiezingsdag veel aandacht voor de vraag of er in (de omgeving van) het stembureau mag worden gefolderd/geflyerd voor partijpolitieke doeleinden. De Kieswet bepaalt in artikel J 36 dat in het stemlokaal geen activiteiten mogen worden ontplooid die erop gericht zijn om kiezers in hun keuze te beïnvloeden, de wet zegt niets over activiteiten *buiten* het stemlokaal. De voorzitter van het stembureau is verantwoordelijk voor de handhaving van de orde tijdens de zitting van het stembureau in het stemlokaal; het is aan hem om te bepalen wat hij toelaatbaar acht op dit gebied.

Als gevolg van de toename van mobiele stembureaus in bijvoorbeeld stations of in andere openbare ruimtes, is het tegenwoordig lastiger om de grens van het stemlokaal te bepalen. Bovendien is niet altijd sprake van een lokaal, van een afgesloten ruimte; vanuit het stemlokaal is zicht op wat er zich buiten het stemlokaal afspeelt. Gelet op de hiervoor weergegeven handhavende taak van de voorzitter is het in deze gevallen wenselijk dat voor zowel de kiezer als het stembureau duidelijk wordt aangegeven tot waar de ruimte van het stembureau zich uitstrekt.

Project Aanpassing Modellenregeling (PAM)

In de verkiezingspraktijk wordt veel gebruik gemaakt van verschillende formulieren, ofwel modellen. Deze modellen maken onderdeel uit van de modellenregeling, behorende bij de Kieswet en het Kiesbesluit. De Kiesraad heeft in de loop der jaren vele malen advies uitgebracht over wijziging van de modellen cq. modellenregeling. Al langere tijd wordt er, zowel vanuit de gemeentelijke praktijk als door de Kiesraad, gesproken over de wenselijkheid van een integrale herziening van de modellenregeling. De Kiesraad zal in de komende verkiezingsluwe periode in samenwerking met praktijkdeskundigen (vertegenwoordigers van de VNG en NVVB) onderzoeken of het mogelijk is om de modellen te vereenvoudigen. De Kiesraad voert hiertoe in de periode tot voorjaar 2012 het P(roject) A(anpassing) M(odellenregeling) uit.

Doel van het project is om te komen tot modellen die beter bruikbaar zijn voor de praktijk, waardoor de kans op fouten bij het gebruik van de modellen kleiner wordt. Dit betekent dat ze eenvoudiger moeten worden, overbodige tekst en informatie eruit gehaald dient te worden en dat kritisch gekeken moet worden naar de vraag wat in een model opgenomen dient te worden en wat niet. Ook kan het taalgebruik op onderdelen eenvoudiger.

De modellen worden in de praktijk vaak als ingewikkeld ervaren. Bij de vereenvoudiging spelen maatwerk en flexibiliteit een belangrijke rol. De huidige modellen zijn in de loop der jaren steeds verder uitgebouwd én daardoor minder overzichtelijk geworden. Goed voorstelbaar is dat door maatwerk er per soort verkiezing (met specifieke kenmerken) een model komt, in plaats van, zoals nu, één model voor alle soorten verkiezingen. In dit project worden bijvoorbeeld ook

Datum
22 juli 2011

Ons kanmerk

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
8 van 13

de processen-verbaal N 10 en N 11, die ook bij de recente verkiezingen niet optimaal voldeden, meegenomen.

Hertelling en herstemming

Recente ervaringen met verschillende hertellingen (na de verkiezingen voor de provinciale staten in Flevoland, eerder bijvoorbeeld in Rotterdam) hebben laten zien dat de procedures met betrekking tot hertellingen op punten onduidelijk zijn en verbetering behoeven. Ook de procedure voor herstemming verdient naar de mening van de Kiesraad op punten verduidelijking, en moet worden herzien.²

Hierover is inmiddels contact geweest met ambtenaren van uw departement. Dit gesprek wordt in de nabije toekomst vervolgd. Indien daartoe aanleiding bestaat, zal de Kiesraad over dit onderwerp op termijn een advies uitbrengen.

4. Eerste Kamerverkiezing

Op 23 mei vond de verkiezing voor de Eerste Kamer plaats. De bepalingen in de Kieswet omtrent deze verkiezing zijn op 1 januari 2011 gewijzigd. De wijzigingen hadden onder meer betrekking op de verhoging van de voorkeurdrempel en het afschaffen van de mogelijkheid tot het aangaan van lijstcombinaties. De Kiesraad concludeert dat de doelstellingen die met deze wijzigingen waren beoogd, ten dele zijn behaald.

Bij de verkiezing voor de Eerste Kamer van 2007 (de voorkeurdrempel bedroeg toen 50% van de kiesdeler) werd een vijftal kandidaten met voorkeurstemmen gekozen. Dit leidde tot een doorbreking van de lijstvolgorde en tot een andere samenstelling van de fracties van PvdA, CDA en SP dan de ledencongressen hadden vastgesteld. Het verhogen van de voorkeurdrempel voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer naar 100% betekent dat alleen kandidaten die minimaal het aantal stemmen halen dat nodig is voor het behalen van een zetel (dus een aantal stemmen gelijk aan de kiesdeler) kunnen worden verkozen met doorbreking van de lijstvolgorde. Uit de Memorie van Toelichting³ blijkt dat 'hiermee voldoende recht wordt gedaan aan de mogelijkheid van de leden van provinciale staten om een voorkeurstem uit te brengen: Het individuele belang van een lid van provinciale staten om bij deze verkiezing een voorkeurstem uit te brengen en het belang van de samenstellers van de lijst om te komen tot een evenwichtige fractie, komt hierin op evenwichtige wijze samen'.

Bij de verkiezing van 2011 zijn twee kandidaten gekozen met doorbreking van de lijstvolgorde. Het aantal voorkeurskandidaten is dus afgenomen. Overigens is een discussie over lijstdoorbreking en het genoemde evenwicht niet alleen afhankelijk van het aantal voorkeurskandidaten.

² De Kiesraad heeft geconstateerd dat in het concept wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet, dat op 16 juni j.l. voor advies aan hem is voorgelegd, in ieder geval artikel V 7 op een aantal punten is verduidelijkt.

³ Kamerstukken II, 2009-2010, 32 191, nr. 3, p. 2 ev.

Datum
22 juli 2011

Ons kenmerk

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
9 van 13

Vóór de wijziging van de Kieswet 'was het mogelijk om op grond van de resultaten van de provinciale statenverkiezingen de uitslag van de Eerste Kamerverkiezing te sturen door het al dan niet aangaan van een lijstcombinatie', aldus de Memorie van Toelichting.⁴ Er is gekeken naar een regeling die dit 'ongewenste neveneffect' zou wegnemen. Omdat geen enkele regeling een goede oplossing blijkt te bieden voor de problemen (...), is besloten tot het afschaffen van lijstcombinaties.⁵ Als één van de voordelen van het afschaffen wordt genoemd 'dat politieke groeperingen niet langer de restzetelverdeling kunnen bepalen aan de hand van de uitslag van de verkiezingen van de leden van provinciale staten'.

Met het afschaffen van lijstcombinaties is het inderdaad niet meer mogelijk om hiermee de restzetelverdeling te sturen. Wel is uit de media vernomen dat in de periode voorafgaand aan de verkiezing afspraken zijn gemaakt over het stemgedrag van de statenleden. Dit - naar mag worden aangenomen - met hetzelfde doel als voorheen; namelijk het sturen van de restzetelverdeling en daarmee de verkiezingsuitslag. De vraag kan gesteld worden of het afschaffen van de lijstcombinaties niet een averechts effect heeft gehad. Uit het oogpunt van transparantie bleef het aangaan van lijstcombinaties de kiezer namelijk meer duidelijkheid: lijstcombinaties worden vóór de dag van stemming bekendgemaakt en staan op het stembiljet vermeld.

De laatste wijziging betreft het in de wet vastleggen van het tijdstip van de stemming met het doel om op de dag van de stemming beïnvloeding door kennis over het verkiezingsresultaat in de staten van andere provincies te voorkomen. Het effect hiervan is niet meetbaar, maar vaststaat dat de mogelijkheid tot deze beïnvloeding behoorlijk is verkleind.

De Kiesraad tekent voorts aan dat de kandidaatstelling bij het centraal stembureau (de Kiesraad) in plaats van bij de provincie, soepel is verlopen.

Bij de verkiezing voor de Eerste Kamer in 2011 is enig rumoer ontstaan over de stem van een Statenlid, die het stembiljet met blauwe inkt had ingekleurd. Niet omstreden is de beslissing van de Kiesraad (in de hoedanigheid van centraal stembureau) dat de stemopneming volgens de regels van de Kieswet is verlopen. Ook niet na overweging van een met opgave van redenen gemaakt bezwaar namens een kiezer. De Kiesraad volstaat met de opmerking dat daarna van verschillende kanten verbazing is geuit dat de Eerste Kamer zelf, ondanks dit besluit van de Kiesraad, alsnog tot een nieuwe opneming van stembiljetten had kunnen besluiten. Daarmee ontstaat in de ogen van sommigen de kans op een vorm van belangenverstremgeling die zich niet verhoudt met de benodigde

⁴ Kamerstukken II, 2009-2010, 32 191, nr. 3, p. 3.

⁵ Kamerstukken II, 2009-2010, 32 191, nr. 7, p. 6.

Datum
22 juli 2011

Ons kenmerk

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
10 van 13

eerlijke en transparante vertaling van de verkiezingsuitslag naar de benoeming van leden.

De ervaring met deze verkiezing brengt de Kiesraad verder tot het volgende.

Verschillen Tweede Kamer - Eerste Kamer

In de Kieswet bestaan opmerkelijke verschillen tussen de bepalingen die van toepassing zijn op de verkiezing voor de Tweede Kamer en die van de Eerste Kamer. Aspecten in het verkiezingsproces ten behoeve van de Tweede Kamer zijn uitgebreid geregeld, terwijl een aantal zaken niet nader is bepaald ten behoeve van de Eerste Kamer. Dit is voor een aantal zaken te verklaren uit het specifieke karakter van de verschillende verkiezingen, maar dit geldt zeker niet voor alle punten. De Raad noemt u ter illustratie een aantal voorbeelden die op het eerste gezicht niet kunnen worden verklaard uit de specifieke aard van de verkiezing voor de Eerste Kamer. De Raad adviseert u in ieder geval deze bepalingen kritisch te bezien en voor zover nodig aan te passen:

- het equivalent van art. G 5 Kieswet ontbreekt ten aanzien van (afgewezen) registraties ten behoeve van verkiezingen voor de Eerste Kamer;
- *ditzelfde geldt voor de terugbetaling van de waarborgsom bij niet deelname aan verkiezing Eerste Kamer (zie in dit verband ook het advies van de Kiesraad van 3 april 2000. Naar aanleiding van dit advies is weliswaar artikel Q 6 in de Kieswet opgenomen, maar mogelijk is toen niet elke consequentie hiervan voorzien);*
- in de Kieswet is niet, in tegenstelling tot andere verkiezingen, ten aanzien van de Eerste Kamer geregeld of ondersteuningsverklaringen openbaar zijn en of deze ter inzage gelegd moeten worden: artikel R 7, derde lid, regelt namelijk alleen dat de kandidatenlijsten ter inzage gelegd dienen te worden;
- in artikel J 27 van de Kieswet is geregeld dat een kiezer bij vergissing eenmaal een nieuw stembiljet kan krijgen. Voor de Eerste Kamer verkiezing geldt een dergelijke bepaling niet;
- artikel T 4, tweede lid, van de Kieswet regelt de volmachtprocedure bij de Eerste Kamerverkiezing. In de Kieswet is echter niet geregeld of een volmacht voor de Eerste Kamerverkiezing nog kan worden ingetrokken;
- voor de verkiezing voor de Eerste Kamer is de inrichting van de stembokjes en het stemlokaal niet geregeld;
- tijdens de stemopneming door het stembureau van de provincie kent de Kieswet geen mogelijkheid tot het indienen van bezwaar, noch van een schorsing. Ook kent proces-verbaal T 11 geen ruimte om dit op te nemen.

Datum
22 juli 2011

Ons kenmerk

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
11 van 13

5. Puntsgewijs overzicht voorstellen Kiesraad

Eilandraadsverkiezingen

- *bezien of de stembureaus op de eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba eerder kunnen sluiten;*
- *de instructie op het stembiljet op Saba ook in het Engels op nemen;*
- *het voorlichtingsmateriaal op Bonaire ook in het Spaans vervaardigen.*

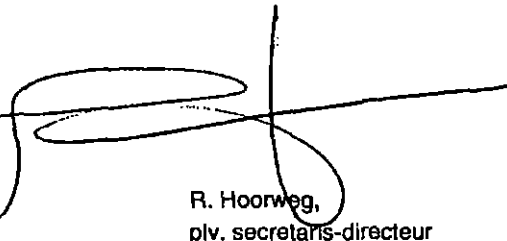
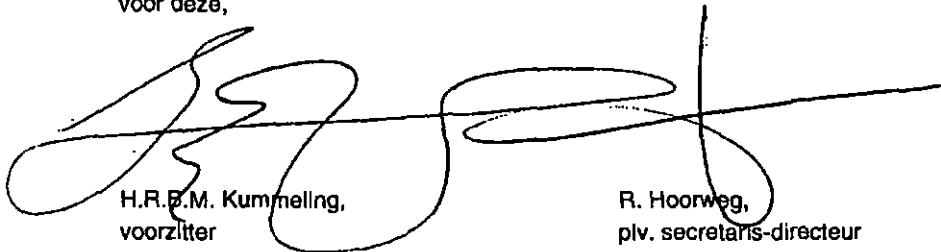
Provinciale statenverkiezingen

- *als woonplaats op de kandidatenlijst de BAG-woonplaats hanteren;*
- *maatregelen treffen bij verkiezingen in een vakantieperiode;*
- *tekst op de stempas aanpassen ten aanzien van het volmachtstemmen en het identiteitsdocument.*

Eerste Kamerverkiezing

- *vergelijken van bepalingen omtrent de Eerste Kamerverkiezing en de Tweede Kamerverkiezing en die voor de Eerste Kamer voor zover nodig aanpassen.*

DE KIESRAAD,
voor deze,

H.R.B.M. Kummeling,
voorzitter

R. Hoorweg,
plv. secretaris-directeur

Datum
22 juli 2011

Ons kenmerk

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
12 van 13

Bijlage bij het advies naar aanleiding van verkiezingen 2011

Hoewel de volgende punten niet direct betrekking hebben op de meest recente verkiezingen brengt de Kiesraad deze hier toch onder uw aandacht: een evaluatie-advies is immers de geëigende plaats om dergelijke kwesties aan te kaarten. Bovendien is het van belang om een en ander vóór de eerstvolgende verkiezing te hebben geregeld.

Artikel B 3 van de Kieswet

In artikel B 3 worden de vereisten voor het actief kiesrecht voor de gemeenteraad beschreven. Zij die geen onderdaan zijn van een lidstaat van de Europese Unie, dienen om kiesgerechtigd te zijn op de dag van de kandidaatstelling tevens te voldoen aan de vereisten genoemd onder a en onder b van lid 2 van artikel B 3. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen (onder a) een rechtmatig verblijf in Nederland op grond van artikel 8, onder a, b, d, e of l van de Vreemdelingenwet 2000 en (onder b) een rechtmatig verblijf op grond van artikel 8, onder c van de Vreemdelingenwet 2000.

Het is de Kiesraad niet duidelijk (en de wetsgeschiedenis biedt op dit punt geen uitsluitel) waarom in B 3 het onderscheid tussen de verschillende bepalingen van artikel 8 van de Vreemdelingenwet 2000 is gemaakt. De Raad vraagt zich af of de onder b genoemde grond van een rechtmatig verblijf op grond van artikel 8 onder c van de Vreemdelingenwet 2000, niet ook in de opsomming van B 3, lid 2 onder a kan worden geplaatst. Dit zou de leesbaarheid van dit artikel ten goede komen. De Kiesraad geeft u het volgende tekstvoorstel in overweging:

'Voor degenen die geen onderdaan van een lidstaat van de Europese Unie zijn, geldt tevens het vereiste dat zij op de dag van de kandidaatstelling, en onmiddellijk voorafgaand daaraan een onafgebroken periode van ten minste vijf jaren, rechtmatig in Nederland verblijven op grond van artikel 8 van de Vreemdelingenwet 2000 of op grond van artikel 3 of artikel 6 van de Wet toelating en uitzetting BES, dan wel op grond van een overeenkomst tussen een internationale organisatie en de Staat der Nederlanden inzake de zetel van deze organisatie in Nederland'.

Lijstuitputting in grotere gemeenteraden

In de gemeente Dongen hebben de zittende SP-raadsleden hun lidmaatschap opgezegd. Er zijn vacatures ontstaan en op de betrokken lijst is geen kandidaat meer benoembaar (lijstuitputting, omdat geen van de kandidaten voor benoeming in aanmerking wenst te komen of op een andere manier buiten rekening worden gelaten op grond van artikel W 2, eerste lid, van de Kieswet) of toelaatbaar. De gemeente Dongen legde de Kiesraad de situatie voor dat twee kandidaten als enigen van de betreffende lijst eventueel wel in aanmerking komen voor benoeming en de benoeming ook aan willen nemen. Zij voldoen echter niet aan één van de vereisten van het raadslidmaatschap en worden derhalve op dit

Datum
22 juli 2011

Ons kenmerk

Onderdeel
Secretariaat Kiesraad

Blad
13 van 13

moment niet toegelaten tot de raad. De desbetreffende kandidaten zijn namelijk geen onderdaan van de Europese Unie en wonen pas in 2012 tenminste vijf jaar legaal in Nederland (zie artikel 10 van de Gemeentewet). De gemeente vroeg of desbetreffende kandidaten toch in 2012, zodra zij aan alle eisen van het raadslidmaatschap voldoen, als SP-raadsleden toegelaten kunnen worden tot de gemeenteraad in Dongen. Gelet op artikel W 2, eerste lid, sub d, van de Kieswet kan niet op een later tijdstip terug worden gekomen op de niet-toelating van desbetreffende raadsleden. Een beslissing tot (niet) toelating is namelijk onherroepelijk en artikel W 2 van de Kieswet regelt dat een kandidaat niet opnieuw benaderd kan worden voor dezelfde vacature. De desbetreffende kandidaten kunnen dus niet op deze manier in 2012, zodra zij aan alle eisen van het raadslidmaatschap voldoen, als raadsleden toegelaten worden tot de gemeenteraad in Dongen. *Alle vier de gemeenteraadszetels van de SP blijven nu vacant.* Daardoor zijn tot de verkiezingen van 2014 slechts 17 van de 21 zetels in Dongen bezet.

Er spelen hier twee zaken: in de eerste plaats dat de zetels in deze grotere gemeenteraad nu onbezet blijven. Hiervan kan worden aangenomen dat de wetgever bewust deze keus heeft gemaakt, en daarbij voor lief heeft genomen dat deze situatie bij grotere gemeenten kan ontstaan, aangezien de verstoring van de getalsverhoudingen minder zwaar weegt naarmate het vertegenwoordigend orgaan meer leden heeft. De tweede vraag is minstens zo interessant: er zijn kandidaat-raadsleden die nu niet aan de benoemingsvereisten voldoen, maar dit op een later tijdstip in de zittingsperiode wel doen. Het thans gehanteerde systeem maakt het niet mogelijk dat deze kandidaten – nadat ze aan de benoemingsvereisten voldoen – alsnog in de gelegenheid worden gesteld om een nog openstaande vacature in te nemen.

De Kiesraad verzoekt u te bezien of dit systeem op die manier gehandhaafd dient te blijven en vraagt u daarom hier eens kritisch naar te kijken.

Verkiezingsdata 2015

In het jaar 2015 vinden er verkiezingen plaats voor zowel de provinciale staten, de Tweede Kamer en de Eerste Kamer. In de Kieswet is deze situatie voorzien, en de wet kent hiervoor in hoofdstuk C een specifieke regeling. De Kiesraad voorziet hiermee geen problemen en acht aanpassing van de Kieswet op dit punt niet nodig.